

УДК 94 (477.74-21) : 061.2 : 327.39 (=112.2)
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.3.157>

Олена Синявська, Іванна Садова*

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ТОВАРИСТВА НІМЕЦЬКОЇ ГРОМАДИ В ОДЕСІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Анотація: У статті розглядається історія виникнення та основні напрями діяльності німецьких національно-культурних товариств, що діяли в Одесі у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Відзначається, що південний регіон, і зокрема Одеса, стали центром колонізаторських рухів ще на початку ХІХ ст.

Перші товариства, що були створені в Одесі, займалися доброчинною діяльністю й опікувалися неможливими співвітчизниками, забезпечували їх одягом, їжею та притулками, надавали медичну допомогу та ліки, влаштовували людей похилого віку у Будинки піклування, а малолітніх – у Сирітські будинки та притулки. Найбільш відомим було Німецьке благодійне товариство, яке поступово розширювало свою діяльність, відображаючи це у текстах своїх статутів. Поряд із благодійницькою діяльністю, значна увага членами товариства надавалася просвітницькій роботі, влаштуванню музичних вечорів. Одним із перших культурно-просвітницьких німецьких товариств було засноване у 1861 р. товариство «Гармонія».

На початку ХХ ст. створюється низка нових товариств німецької громади. Активністю серед них відзначаються засновані у 1906 і 1908 роках Південноросійське німецьке товариство та Німецьке товариство просвіти Південної Росії, практична діяльність яких зосереджувалася у сфері організації лекцій, концертів, театральних вистав, відкритті читалень і навіть власних навчальних закладів. З початком Першої світової війни антинімецькі настрої посилювалися не тільки у суспільстві, а й у державній політиці Російської імперії, наслідком чого стала низка антинімецьких указів і ліквідація німецьких товариств.

Ключові слова: Одеса, німецька громада, національно-культурні товариства, культурно-просвітницька діяльність, ХІХ – початок ХХ ст.

Постановка проблеми. Національно-культурні товариства – це добровільні громадські об'єднання, що створені для реалізації культурно-освітніх, мовних, релігійних, інформаційних та інших соціальних потреб представників етнонаціональних спільнот України. Відповідно до першого (і допоки останнього) перепису населення у незалежній Україні, який проводився у 2001 р., на території України проживає понад 130 представників різних національностей, або 22% населення країни¹. Сьогодні в межах територіальних громад існують десятки різноманітних товариств та об'єднань, чимала їх

* Синявська Олена Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (Одеса, Україна);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7247-3590>; e-mail: o_sinyavska@onu.edu.ua

Садова Іванна Віталіївна – бакалавр історії, магістрант кафедри історії України Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (Одеса, Україна);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7482-6161>; e-mail: iva@stud.onu.edu.ua

¹ Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. Київ: Державний комітет статистики України, 2003. С. 7.

кількість припадає на південний регіон, і зокрема Одесу. Витоки створення національно-культурних товариств у південному регіоні сягають періоду колонізації українських теренів у XIX ст. Головна мета національно-культурних товариств залишилася незмінною: згуртування представників різних національностей навколо спільних етнічних інтересів і національної ідентифікації на основі таких чинників, як спільність мови, історичних традицій і пам'яті.

Як один із центрів південного регіону, Одеса від самого початку XIX ст. стала місцем проживання представників багатьох етнічних груп. Характерним явищем в обраний період було об'єднання представників різних громад для реалізації спільних ідей. Не винятком стала і німецька спільнота, яка займала вагоме місце серед всіх етносів, що заселяли Південну Україну. Тому дослідження появи німецьких організацій, у тому числі товариств, які діяли у зазначений період на теренах Одеси, є важливим аспектом як для вивчення історичного краєзнавства, так і для сучасних міжнародних відносин. Дослідження діяльності різноманітних німецьких об'єднань допомагає формувати наше уявлення про німецьку спільноту, сприяє розвитку українсько-німецьких відносин і створює необхідне підґрунтя для постійної співпраці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання утворення та діяльності різних національних об'єднань на території південної України в XIX – на початку XX ст. уже знайшло висвітлення на сторінках історичної літератури. Важливе місце серед вивчення діяльності національних товариств займає ґрунтовна стаття дослідниці Л.Г. Білоусової, в якій узагальнено відомості щодо національних товариств Одеси у XIX – на початку XX ст.² Про громадські об'єднання різних етнічних груп та їх особливості у південному регіоні у зазначений період пише Я.А. Бойчук³. Низка праць дослідниці В.В. Македон присвячена вивченню одеських національних товариств, що існували в період XIX – початку XX ст.⁴

Окрему групу становлять праці, присвячені діяльності німців в Одесі. Пальму першості у цій групі безсумнівно займає дослідниця Е.Г. Плеська-Зебольд, яка присвятила наукову діяльність дослідженню історії німців в Одесі. У її доробку чимало праць про німців південного регіону, які дають змогу зануритися у світ німецької громади в Одесі та зрозуміти особливості її існування періоду XIX і XX ст.⁵ Дослідження О.К. Каненберг-Сандул дає змогу визначити особливості прав німецьких колоністів на свободу віросповідання, права на освіту, права на врегулювання культурних свобод

² Білоусова Л.Г. Національні товариства в Одесі в XIX – на початку XX ст. // Український історичний журнал. 2017. № 2. С. 46–63.

³ Бойчук Я.А. Громадські об'єднання етноменшин на українських землях у складі Російської імперії (1861–1914 рр.). Київ, 2015. 273 с.

⁴ Македон В.В. Новоросійський університет в історії національно культурних об'єднань Одеси наприкінці XIX – на початку XX ст. // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри. Одеса, 2015. С. 179–183; Македон В.В. Просвітництво в діяльності одеських національно-культурних об'єднань у середині XIX – на початку XX ст. // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. 2015. Вип. 13–14. С. 119–127.

⁵ Плеськая-Зебольд Э.Г. Одесские немцы: 1803–1920. Одесса, 1999. 520 с.; Плеськая-Зебольд Э.Г. Немцы Причерноморья. Одесса: Астропринт, 2008. 136 с.; Плеськая Э.Г., Айсфельд А. Немцы Одессы и Одесского региона. Одесса: Астропринт, 2003. 440 с.

німецької громади тощо⁶. Різним аспектам діяльності німецької громади у південному регіоні в дорадянський період присвячені статті А. Айсфельда⁷ і М.А. Шевчука⁸.

Разом з тим історія німецьких товариств, з акцентом на вивчення їх культурно-просвітницької діяльності, у зазначений період потребує більш глибокого вивчення, особливо враховуючи той факт, що саме південний регіон, і зокрема місто Одеса, стали центром колонізаційних рухів німецької громади. Для дослідження даної теми велике значення мають документальні джерела, зокрема, матеріали Державного архіву Одеської області з фонду 2 «Канцелярия Одесского градоначальника»⁹.

Мета статті: дослідження умов формування, основних напрямів і специфіки діяльності німецьких національно-культурних товариств в Одесі у другій половині XIX – на початку XX ст. і причин їх закриття. Головне завдання полягає у розкритті культурно-просвітницької діяльності німецької громади у зазначений період, оскільки цей аспект є маловивченим у сучасній історичній літературі.

Виклад основного матеріалу. У XIX – на початку XX ст. в Одесі діяли близько двох сотень громадських об'єднань, створених певними етнічними або етнічно-релігійними групами населення. Строкате та мобільне населення портового міста потребувало самоорганізації етнічних груп із різних причин: в умовах поліетнічного суспільства для малочисельних національних громад існувала загроза асиміляції. Іноземці мали бажання відтворити традиції та побутові умови своєї Батьківщини, об'єднуючись задля збереження та розвитку власної культури, мови, способу життя¹⁰.

Історія німецьких колоністів в Одесі починається з 1803 р. Саме тоді 17 жовтня був підписаний указ Олександра I, який дозволяв селитися іноземцям в околицях Одеси, а також інших містах Херсонської, Катеринославської та Таврійської губерній. З цією метою створювалася контора опікунства іноземців, яка мала допомагати якнайкраще облаштуватися іноземним колоністам і забезпечити їх усім необхідним. У червні 1831 р. з'явився ще один документ – Положення Комітету міністрів щодо німецьких колоністів, які виявили бажання переселитися з Царства Польського до Росії. Переселенцям дозволялося обирати вид діяльності, а також селитися де вони побажають: у містах, околицях, на порожніх ділянках. Крім того, передбачалося надання їм пільг протягом 10 років¹¹.

Однією з перших добродійних організацій, заснованих німцями, вважається Німецьке благодійне товариство, яке проіснувало в Одесі з 1846 до 1914 р. Статут товариства затверджено у серпні 1846 р. Мета товариства полягала у покращенні

⁶ Каненберг-Сандул О.К. Правове становище німецьких колоністів на півдні України (кінець XVIII ст. – 1917 р.). Одеса, 2018. 269 с.

⁷ Айсфельд А. Немцы на юге Украины (1871-2003) // Причерноморские немцы в жизни и деятельности г. Одессы и региона 1803-2003. Одесса: Астропринт, 2003. С. 55-87.

⁸ Шевчук Н.А. Немцы на юге Украины (1803-1917) // Причерноморские немцы в жизни и деятельности г. Одессы и региона 1803-2003: Библиографический указатель / Составители: В. Самодурова, А. Айсфельд, Н. Шевчук. Одесса: Астропринт, 2003. С. 9-55.

⁹ Державний архів Одеської області (ДАОО). Ф. 2 (Канцелярия Одесского градоначальника). Оп. 1. Спр. 727 (О благотворительных обществах, существующих в Одесском градоначальстве). 73 арк.; Спр. 584 (Об учреждении в Одессе общества под названием «Гармония»), 84 арк.

¹⁰ Білоусова Л.Г. Вказ. праця. С. 48.

¹¹ Шевчук Н.А. Вказ. праця. С. 18.

матеріального становища співвітчизників, які тимчасово або постійно проживали в Одесі¹². 10 червня 1874 р. було затверджено новий статут товариства, який дещо розширив його повноваження. Віднині товариство не тільки надавало матеріальну допомогу, але й допомагало знайти роботу нужденним, придбати необхідні матеріали для праці. Всі внутрішні справи товариства велися німецькою мовою. Постійним почесним головою товариства був генеральний консул Німецької імперії в Одесі¹³.

Окрім Німецького благодійного товариства, із 1888 р. існувало ще й Товариство взаємодопомоги німецьким підданам, котрі відбули військову повинність офіцерами та нижчими чинами. Воно так само підпорядковувалося Міністерству внутрішніх справ. Оскільки мета і діяльність Німецького благодійного товариства та Товариства взаємодопомоги німецьким підданам були схожими, то у 1897 р. вони об'єдналися в єдине Благодійне товариство для німецьких підданих в Одесі. У травні 1897 р. було затверджено його статут, де визначалися основні завдання¹⁴. Новий статут, затверджений міністром внутрішніх справ П. Дурново у вересні 1903 р., розширював головну мету діяльності товариства, яке віднині займалося найрізноманітнішими видами надання допомоги: забезпечення одягом, їжею та притулками незаможних, надання бідним хворим медичної допомоги та ліків, влаштуванням людей похилого віку у лікарні, будинки піклування, а малолітніх – у сирітські будинки та притулки. Товариство також займалося навчанням і вихованням сиріт і дітей незаможних, наданням нужденним коштів для того, щоб повернутися на Батьківщину¹⁵.

Поряд із німецькими благодійними організаціями, у діяльності яких культурницька й освітня складова були не головними напрямками, у другій половині XIX ст. виникають товариства, які пов'язували своє існування з культурно-просвітницькою діяльністю.

Одним із перших культурно-просвітницьких товариств німецької громади було товариство «Гармонія», яке розпочало діяльність з 1861 р. Відома дослідниця історії німців у південному регіоні Е.Г. Плеська-Зебольд зазначала, що у квітні 1861 р. декілька друзів подали на ім'я генерал-губернатора прохання, в якому розповіли про своє бажання збиратися у певні вечори на обраній квартирі для проведення часу та заняття музикою, літературою, природничими науками. Прохання це підписали бухгалтер Генріх Теш, книготорговець Едвард Берндт, син купця Едвард Ведде, хімік Альберт Гіліг, бухгалтер фірми Петрококіно – Карл Пецольд і бухгалтер фірми Белліно – Фендеріх Ернст Румелін¹⁶.

Статут товариства «Гармонія» було затверджено у тому ж 1861 р. Головною метою товариства визначалася культурно-просвітницька робота, зокрема, заняття співом, музикою, літературою та природничими науками. Окремим пунктом зазначалося, що державні та релігійні питання, а також політика зовсім не входили в цілі товариства і в жодному разі не допускалися у його межах. Статут 1861 р. був невеликим і складався з чотирьох параграфів, в яких відзначалася мета товариства, склад, правила й обов'язки

¹² ДАОО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 727. Арк. 18.

¹³ Устав Німецького благодійного товариства. Одеса, 1874. 39 с.

¹⁴ *Гребцова И.С.* Становление государственного попечительства и общественной благотворительности в Одессе в конце XVIII – 60-е гг. XIX ст. Одеса, 2006. С. 167-168.

¹⁵ Устав Германского благотворительного общества. Одеса, 1903. 17 с.

¹⁶ *Плеськая-Зебольд Э.Г.* Одесские немцы: 1803-1920. Одеса, 1999. С. 319.

членів і загальні правила¹⁷. За три роки статут був удосконалений і розширений. У новій редакції окремим параграфом зазначалося, що до складу товариства «Гармонія» могли потрапити німці, а також всі бажаючі, які володіли німецькою мовою, полюбили усе німецьке, досягли 20 років і мали гарну поведінку. Статут товариства уточнювався та змінювався ще у 1867, 1868 і 1869 роках, але головна мета – культурно-просвітницька діяльність – залишалася сталою.

Найбільш популярними в місті стали музичні акції, які проходили під егідою цього товариства. В.М. Щепакін у своїй праці, присвяченій камерному виконанню в Одесі у другій половині XIX ст., зазначив, що восени 1867 р. газета «Одесский вестник» анонсувала серію квартетних збірань, які мали відбутися саме у залі німецького клубу «Гармонія» за участю виконавців Франка, Бабушки, Россета та Куммера. З того часу протягом наступних трьох років камерні концерти в Одесі стали регулярними та бажаними музично-культурними подіями¹⁸. Товариство підтримувало зв'язки з іншими національно-культурними об'єднаннями. Зокрема, відомий факт, що на початку XX ст. німецьке товариство «Гармонія» надавало свій однойменний театр для вистав іншим національним товариствам. Так, драматична секція української «Просвіти» провела тут у 1907 р. чотири вистави: «Олеся» та «Невольник» М. Кропивницького, «Степовий гість» Б. Грінченка, «Назар Стодоля» Т. Шевченка¹⁹.

Більше 30 років товариство не мало власного приміщення та розміщувалося в орендованих. Одним із перших була будівля на Софіївській, одне з останніх – будинок Карузо на Ланжеронівській. Все це було через те, що мати нерухоме майно товариству було заборонено ще на основі перших статутів. Але у 1898 р. зі згоди міністра внутрішніх справ було дозволено внести доповнення, що дозволяло придбати нерухоме майно в Одесі. У 1899 р. товариство придбало ділянку землі в Авчінніковому провулку, в якому було зведено будівлю з невеликим красивим театральним залом на 600 місць з партером, ложами та хорами. Тут відбувалися маскарадні вечори, давалися гастролі заїжджих акторських труп²⁰.

Ухвалення низки законодавчих актів на початку XX ст. зумовило лібералізацію суспільства, а разом з тим активізацію просвітницько-культурної діяльності різноманітних громадських об'єднань. Актуалізувалося і питання збереження національної культури серед представників різних національних спільнот. За ініціативою інтелігенції створювалися об'єднання, які ставили за мету зберегти свою національну культуру, відкривати нові навчальні заклади, а також об'єднати міських і сільських жителів різних соціальних груп. В Одесі у цей час нараховувалося близько 10 німецьких товариств. Головною метою новостворених об'єднань було: розвиток згаданих міжнаціональних відносин, гуртування представників німецької громади навколо спільних проблем та інтересів, спільної національної ідентифікації на основі рідної мови, традицій, звичаїв, культури, історичної пам'яті²¹.

¹⁷ ДАОО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 584. Арк. 10.

¹⁸ Щепакін В.М. Професійне камерне виконавство в Полтаві, Миколаєві та Херсоні на початку XX століття // Мистецтвознавчі записки: 36. наук. праць. Вип. 28. Київ: Міленіум, 2015. С. 90.

¹⁹ Македон В.В. Просвітництво в діяльності одеських національно-культурних об'єднань у середині XIX – на початку XX ст. // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. 2015. Вип. 13-14. С. 121.

²⁰ Плесская-Земольд Э.Г. Вказ. праця. С. 320.

²¹ Бойчук Я.А. Вказ. праця. С. 136.

Одними із перших німецьких товариств, які почали свою діяльність після прийняття Маніфесту 1905 р., були Південноросійське німецьке товариство (утворене у 1906 р.) та Німецьке товариство просвіти Південної Росії (виникло у 1908 р.). Обидва товариства були тісно пов'язані між собою. Їх цілі та методи були майже однаковими. Відмінність між ними полягала у тому, що Південноросійське німецьке товариство сприяло захистові та об'єднанню міського німецького населення, а Німецьке товариство просвіти Південної Росії – сільського. Головною метою товариства вбачали опіку та захист німецької мови задля збереження національної свідомості, а також об'єднання усіх німців незалежно від віросповідання для захисту їх національної самосвідомості та культури. Відомо, що обидва товариства розвивалися дуже швидкими темпами²².

Практична діяльність товариств виявилася у відкритті нових навчальних закладів, у першу чергу шкіл. Для вчителів і кістерів²³ проводилися освітні курси. Відкривалися бібліотеки та читальні, організовувалися лекції, концерти, театральні вистави, видання газет і журналів. Товариства своєю діяльністю сприяли відвідуванню шкіл, а також поліпшували матеріальне забезпечення своїх членів²⁴. Німецьке товариство просвіти Південної Росії розгорнуло активну діяльність в Одесі та регіоні, відкриваючи філії та школи у численних німецьких сільських колоніях, проводячи цикли популярних лекцій для простолюду та влаштовуючи курси підвищення кваліфікації для німецьких вчителів в Одесі, сприяючи їх подорожам до Німеччини. Традиційною формою просвітництва у той час була організація музеїв і бібліотек, тому одним із напрямів роботи Німецького товариства просвіти Південної Росії була організація у сільській місцевості пересувних бібліотек²⁵.

Не відставало і Південноросійське німецьке товариство, яке організувало просвітницькі популярні лекції на літературну, історичну, природознавчу та медичну тематику. Серед лекторів був видатний археолог, антикознавець, професор Новоросійського університету Ернст фон Штерн. У 1908 р. завдяки ініціативі та зусиллям директора реального училища Св. Павла Е.О. Міттельштайнера товариство отримало дозвіл на заснування власного навчального закладу – жіночого комерційного училища. Навчання було платним, учениці вивчали широке коло загальноосвітніх предметів, переваги під час вступу мали діти членів товариства. У 1913 р. у двох підготовчих і 6-ти основних класах навчалася 203 учениці. Восени того ж року училище переїхало у спеціально побудований для нього німецькими архітекторами будинок на вулиці Карангозова, 30²⁶. Після репресивного щодо німців указу 1914 р. завдяки німецькому педагогічному персоналу училище продовжувало функціонувати, але вже під назвою Одеського жіночого училища купецького стану.

²² *Канснберг-Сандул О.К.* Вказ. праця. С. 89.

²³ Кістер (кюстер) (нім. Küster – паламар) – церковнослужитель-завгосп, доглядач храму. У лютеран посада кістера з'явилася у XVI ст. та поєднувалася з посадою вчителя у сільській школі. Саме про лютеранський варіант і йде мова у статті. – *Прим. ред.*

²⁴ *Гветадзе І.Г.* Добродійна та просвітницька діяльність іноземців на Півдні України (40-ві рр. XIX – початок XX ст.). Донецьк, 2013. С. 282-284.

²⁵ *Македон В.В.* Вказ. праця. С. 124.

²⁶ *Ibidem.*

За підрахунками дослідників у 1908 р. Південноросійське німецьке товариство налічувало 291 члена. Зважаючи на численну німецьку громаду в Одесі того часу (близько 10 тис. осіб), ця кількість є відносно малою. Згодом статут товариства було змінено, що дозволило більшій кількості людей стати повноправними членами товариства. На середину 1909 р. від цих товариств було відкрито 25 філій у Бессарабській і Херсонській губерніях, в яких нараховувалося 466 членів. А в 1910 р. – 64 філії з 848 учасниками²⁷.

У 1909 р. розпочало свою діяльність товариство німецьких студентів «Teutonia Euxina». Така назва фігурує тільки в установчих документах, надалі дане об'єднання студентів зустрічається як Товариство студентів німців міста Одеси. Головною метою товариства було сприяння культурного та просвітницького виховання серед німецьких студентів. Для досягнення своєї мети в межах об'єднання часто проводились різноманітні концерти. Головами товариства у різний час були Отто Мюллер, Християн Кангер, Отто Цвікер, Готгольд Кнауер та інші. Товариство базувалось на вулиці Кузнечній, 13, а потім у приміщенні Клубу одеських промисловців. Студентство слідкувало не тільки за своїм духовним і моральним розвитком, а й приділяло увагу фізичному вихованню²⁸.

З початком Першої світової війни антинімецькі настрої посилювалися не тільки у суспільстві, а й у державній політиці Російської імперії. 24 грудня 1914 р. імператором було затверджено заборону викладання предметів німецькою мовою у школах для німецьких дітей, крім Закону Божого та німецької мови. Було прийнято низку нормативно-правових актів, які часто називають «ліквідаційними законами», оскільки вони мали дискримінаційний характер та обмежували права всіх «іногородців». Німецькі колоністи не стали винятком. Акти, прийняті у лютому та грудні 1915 р., на державному рівні запровадили не тільки ліквідацію німецьких товариств, а й німецької преси, не можна навіть було спілкуватися німецькою мовою.

У циркулярі Міністерства народної освіти від 4 травня 1915 р. передбачалося негайне звільнення вчителів, заборона видань газет, журналів і книг німецькою мовою, навіть реклама, вивіски магазинів і підприємств підлягали знищенню. Історик А. Айсфельд зазначав, що Катеринославський губернатор заборонив збиратися разом більш ніж двом німцям-чоловікам навіть у власному домі²⁹. У таких умовах продовжувати будь-яку діяльність німецьких товариств, у тому числі й культурно-просвітницьку, стало неможливо.

Висновки. Таким чином, у другій половині XIX – на початку XX ст. Одеса стала своєрідним центром діяльності національно-культурних товариств німецької громади. Німецькі поселення в Одесі отримали назви Верхньої та Нижньої колоній. Саме у цих межах почали формуватися одні з перших німецьких об'єднань, що згодом перетворювались на товариства. Перші товариства розпочинали свою діяльність як благодійні організації, культурницька робота в яких була лише одним із аспектів. Згодом з'явилися культурно-просвітницькі об'єднання, діяльність яких була спрямована на

²⁷ Бойчук Я.А. Вказ. праця. С. 96; Кансберг-Сандул О.К. Вказ. праця. С. 89.

²⁸ Македон В.В. Новоросійський університет в історії національно культурних об'єднань Одеси наприкінці XIX – на початку XX ст. // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри. Одеса, 2015. С. 181.

²⁹ Айсфельд А. Немцы на юге Украины (1871–2003) // Причерноморские немцы в жизни и деятельности г. Одессы и региона 1803–2003. Одесса: Астропринт, 2003. С. 62.

організацію освітніх програм, музичних і літературних заходів задля збереження своєї мови, культури, національної свідомості. Просвітництво було важливою складовою у діяльності національно-культурних товариств німецької громади, адже рівень грамотності їх учасників часто був нижче середнього. Найбільших успіхів досягли товариство «Гармонія», Південноросійське німецьке товариство та Німецьке товариство просвіти Південної Росії. Створення навчальних закладів, влаштування просвітницьких і культурницьких заходів цими товариствами було, з одного боку, продовженням благодійницької діяльності, а з іншого – сприяло національному розвитку німецької громади. Діяльність всіх німецьких товариств припинилася з початком Першої світової війни.

Olena Syniavska, Ivanna Sadova

National and Cultural Societies of the German Community in Odesa in the Second Half of the XIX – early XX century

Abstract: The article examines the history of the origin and main activities of German national and cultural societies that operated in Odesa in the second half of the XIX - early XX century. It is noted that the southern region and in particular Odesa became the center of colonial movements in the early nineteenth century.

One of the largest communities inhabiting the southern territories was German. During the first third of the XIX century government documents were adopted regulating the life and activities of the German community and organizations were set up to help German immigrants settle down. From the middle of the XIX century we see an intensification in the activities of various German associations, a significant place among which belonged to charitable and cultural-educational societies.

The first societies, established in Odesa, engaged in charitable activities and cared for poor compatriots, provided them with clothing, food and shelter, provided medical care and medicine, placed the elderly in care homes and minors in orphanages and shelters. The most famous was the German Charitable Society, which gradually expanded its activities, reflecting this in the texts of its statutes. The Harmony Society was founded in 1861 as one of the first cultural and educational societies. Along with charitable activities, the members of the society paid a lot of attention to educational work and music evenings.

In the early XX century there is an intensification of German societies. The South German Society, founded in 1906, is active, its practical activity was concentrated in the organization of lectures, concerts, theatrical performances, and the opening of reading rooms. With the outbreak of World War I, anti-German sentiment intensified not only in society but also in the state policy of the Russian Empire, resulting in a series of anti-German decrees and the liquidation of German societies.

Keywords: Odesa, German community, national-cultural societies, cultural and educational activities, XIX – early XX century